

6

DALIS

**ŽINIASKLAIDOS
ĮTAKA
VISUOMENĖS
FORMAVIMUI**

TEMOS AKTUALUMAS

Žiniasklaida ne tik informuoja visuomenę apie aktualijas, tačiau ir formuoja jos nuomonę apie kultūrinius, socialinius, ekonominius, politinius ir kitokius reiškinius. Šiame procese žurnalistas ne tik tampa mediatoriumi, perduodančiu faktus, ekspertų nuomones ir vertinimus, bet ir asmenybe, atskleidžiančia savo požiūrį, pats to visai nenorėdamas. Nors tai ir atrodo pakankamai pavojinga žvelgiant visuomenės intereso ir teisės žinoti aspektu, žiniasklaida atlieka darbą, kurio kiekvienas visuomenės narys pats negalėtų atlikti dėl laiko, žinių stokos ir pan. Visgi skaitant žiniasklaidos turinį derėtų suvokti, kaip žiniasklaida gali daryti įtaką visuomenės raidai.

METODINIAI SIŪLYMAI

Ši pamoka skirta *pilietiškumo pagrindų, etikos, lietuvių kalbos ir literatūros* mokytojams. Pilietiškumo pagrindų pamokose mokiniai mokosi kritiškai vertinti žiniasklaidos priemonių ir viešosios

nuomonės teikiamą informaciją apie valstybės gyvenimo reiškinius ir pilietinės visuomenės būklę. Kritiškai nagrinėti ir vertinti naujienas mokiniai taip pat gali per dorinio ugdymo, istorijos, geografijos, ekonomikos pamokas pasirinkdami naujieną / publikaciją, artimą dalyko kontekstui.

TEORINĖ MEDŽIAGA

Žiniasklaidos įtaka visuomenės formavimui

Iš kur gauname informacijos?

Nors priimta galvoti, kad informaciją gauname tik iš žiniasklaidos ir ji vienintelė formuoja mūsų požiūrį į visuomenės problemas, įvykius ir t. t., tai visgi nėra visiškai tiesa. Be jokios abejonės, žiniasklaida yra vienas pagrindinių mūsų informacijos šaltinių ir daro didelę įtaką formuojant visuomenės nuomonę, tačiau neverta atmesti ir kitų informacijos šaltinių. Jais gali tapti senyvo amžiaus kaimynė, sutikta laiptinėje prie pašto dėžutės, troleibuse sutikti nepažįstamieji, tėvai, mokytojai ir mokiniai, socialiniuose tinkluose nuomonėmis besidalijantys įvairių sričių ekspertai, pramogų pasaulio žvaigždės ir t. t. Kiekvienas su-

žinotas faktas ir nuomonė gali priversti susimąstyti, o gal net ir pakeisti požiūrį į vieną ar kitą problemą.

Kodėl ne visais informacijos šaltiniais pasitikime vienodai?

Kodėl žiniasklaidoje pateikta informacija tikime labiau nei nugirstu sakiniu viešajame transporte? Reikia pastebėti, kad ne visais informacijos šaltiniais pasitikime vienodai. Pavyzdžiui, ar, būdamas kritiškai mąstančia asmenybe, labai pasitikėsite senyvo amžiaus kaimyne, postringaujančia apie Tarptautinio valiutos fondo sprendimus gelbėjant Graikijos ar Ukrainos ekonomikas, žinodami, kad prieš išeinant į pensiją ji nebuvo ekonomistė? Ko gero, ne, nes ji neturės atitinkamų žinių ir kompetencijos komentuoti tokius sprendimus. Užtat jos nuomonė apie Lietuvos vyriausybės sprendimus pensijų reformos klausimais gali būti įdomi, nors ir subjektyvi. Taip yra todėl, kad su viena problema kaimynė susiduria tiesiogiai, todėl ją bent jau buitiniu lygmeniu išmano. Tuo tarpu apie globalesnes ekonomines problemas ji tikriausiai išmanys nedaug.

Kodėl žurnalistai kelia pasitikėjimą?

Paprastai žmogus būna vienos ar kelių sričių ekspertas, bet ne visų. Pavyzdžiui, retas fizikas yra puikus literatūros ekspertas ir retas literatūros ekspertas puikiai išmano fiziką. Dėl to mes daugiau ar mažiau linkę pasitikėti žiniasklaida, kuri suteikia galimybę savo kompetencijos lauke pasisakyti ir fizikui, ir literatūrolo-

gui, kurie paaiškina, galbūt ir platesniam žmonių ratui, svarbias problemas.

Žurnalistas taip pat nėra srities ekspertas, bet jis po truputį išmano daugybę sričių. Neretai pasitaiko, kad gamtos mokslų specialistas ima kritikuoti žurnalisto publikacijoje¹ paskelbtą darbą, kūrinių dėl to, kad „truputį nusišnekėjo“ ar interviu uždavinėjo labai paprastus, nesminius klausimus. Reikia turėti omenyje, kad žurnalistas nėra vienos srities ekspertas ir neišmano gamtos mokslų taip gerai, kaip patyręs savo srities specialistas. Žurnalistas dažniausiai nebūna universiteto gamtos mokslų fakulteto absolventas. Užtat žurnalistas išmano įvairius dalykus daugelyje sričių ir dažnai galėtų nustebinti gamtininką literatūros, kino, politikos ar pan. išmanymu.

Žurnalistai kasdien kalbasi su įvairių sričių ekspertais ir pateikia jų nuomonę. Skirtingai nei eilinis skaitytojas, žurnalistas paprastai yra geriau informuotas, nes jis kasdien kalbasi su įvairių sričių specialistais, geba matyti jungtis tarp politinių ir ekonominių reiškinių. Be to, geras žurnalistas sužino gerokai daugiau nei pateikia publikacijoje. Mes neturime tiek laiko, kad galėtumėme paskambinti ekspertui ir klausti jo rūpimų klausimų.

¹ Publikacija (lot. publicatio) – paskelbimas spaudoje: mokslo darbu, kūrinių skelbimas, leidimas; kokiame nors leidinyje (laikraštyje, žurnale, knygoje). Šaltinis: Tarptautinių žodžių žodynas, <http://www.tzz.lt/p/publikacija>.

Be to, kažin, ar ekspertas atsakytų kiekvienam skambinančiam į klausimus – kas tuo metu dirbtų jo kasdienį darbą? Taigi bendravimą su ekspertais ir jų vertinimų pateikimą nerašytu susitarimu visuomenė patiki žurnalistams.

Kai kurie žurnalistai taip pat yra puikūs srities, apie kurią daug rašo, ekspertai. Visgi ilgus metus viena tema (pavyzdžiui, energetika) rašantys žurnalistai palaipsniui tampa tos srities ekspertais. Jie ima pažinoti pagrindinius šio sektoriaus asmenis, o šie priima jį į savo ratą, nes jiems smagiau kalbėti su žurnalistu apie gilius dalykus, rimtas problemas ir suvokti, kad jis juos supras, nei aiškinti paprasčiausius dalykus nepatyrusiam šios srities reporteriui.

Taigi žurnalistas yra mūsų akys, kurios formuoja požiūrį į pasaulį, nes žiniasklaidos kuriamą pasaulį suprantame taip, kaip jis mums jį pateikia. Juokaujama, kad tai, ką žurnalistas pateikia kaip problemą, visuomenėje ir tampa problema. Įsivaizduokite situaciją, kad apie bankų „Snoras“ ir „Ūkio bankas“ bankrotus žiniasklaida nebūtų skelbusi. Žmonės, kurie nebuvo šių bankų klientai, ko gero, problemos nelabai ir būtų žinoję ar gilinęsi. Tačiau didelis ir pelnytas žiniasklaidos dėmesys padėjo žmonėms sužinoti ir susidaryti nuomonę apie problemą.

Visuomenės pasitikėjimas žiniasklaida. Gerai ar blogai?

Kodėl tai gerai?

- *Turime daug akių ir ausų.* Kasdien skaitytoji dirba dešimtys redakcijų vi-

soje Lietuvoje (tūkstančiai visame pasaulyje) ir šimtai žurnalistų. Jie per dieną pateikia tiek informacijos, kiek vienas žmogus nesurinktų ir nepateiktų per metus.

- *Sutaupome galybę laiko.* Žurnalistai už mus nuveikia daug darbo: pabendrauja su ekspertais, įsigilina į problemą ir pateikia kitų šalių patirtį, išskiria svarbiausius (jų manymu) aspektus. Kaip patys žurnalistai dažnai sako, „iškepame kotletą, o vartotojui telieka jį suvalgyti“.

- *Ne kiekvienas turime tokių kompetencijų, kad sužinotumėme svarbią informaciją.* Žurnalistas yra ne tik žmogus, kuris moka rašyti be gramatinių klaidų, sudėti kablelius ir pan. Žurnalistas turi turėti daug daugiau žmogiškųjų kompetencijų, kurių turi ne kiekvienas. Žurnalistas turi mokėti bendrauti, užduoti gerą klausimą tinkamu metu, aiškiai dėstyti mintis, galų gale, turėti kontaktų su ekspertais ir pan.

- *Žiniasklaida iškelia problemas, kurių šiaip nepastebėtumėme.* Kasdieniame gyvenime mes susiduriame su vieno kiomis problemomis, tačiau pasaulyje jų egzistuoja gerokai daugiau ir įvairesnių. Jei šiandien su ja nesusidūrėme, dar nereikia, kad ji mūsų nepalies ateityje. Dėl to žurnalistas mus tarsi įspėja iš anksto, remdamasis ekspertais pateikia pasiūlymų, kaip jų išvengti ir pan. Žurnalistai kasdien stengiasi įžvelgti galimas problemas ir pasistengti užkirsti joms kelią. Pavyzdžiui, žurnalistai pastaruoju metu daug rašo apie nepakankamą krašto apsaugos sistemos finansavimą, gynybai

reikalingų įrengimų stygių ir pan. Akcentuodamos šias problemas žiniasklaidos priemonės gali paskatinti vykdomąją valdžią imtis reikalingų sprendimų.

Kodėl tai blogai?

- *Skaitytoju galima manipuliuoti.* Žiniasklaidos priemonės dėl verslo ar asmeninių interesų kartais gali imti manipuliuoti skaitytojų nuomone, pateikti šališką informaciją ir formuoti tokią visuomenės nuomonę, kokia būtų naudinga jai.

- *Žurnalistų klaidų aukomis tampa skaitytojas.* Kaip ir kiekvienas žmogus, žurnalistas taip pat kartais klysta ir tai visiškai natūralu. Tačiau klysdamas jis daro žalą ne tik sau, bet ir visiems skaitytojams, nes jie gali susidaryti nepagrįsta arba nepatikrinta informacija paremtą nuomonę.

- *Kartais perskaitę naujieną turime klausimų, kurių negalime pasitikslinti.* Masinės žiniasklaidos priemonės, pagrįstos vienpuse komunikacija – žiniasklaida, ištransliuoja žinią, o skaitytojas ją gali tik priimti. Tačiau perskaitę naujieną skaitytoji gali kilti klausimų, kurių žurnalistas neuždavė. Šie klausimai gali būti labai svarbūs tekstui ir pakreipti naujieną visai kita linkme.

- *Žurnalistas nesąmoningai savo publikacija paskatina problemą suvokti viena ar kita linkme.* Rengdamas publikaciją žurnalistas priima daug subjektyvių sprendimų: renkasi pašnekovus, renkasi naujienų „kampą“, tai yra jis nerašo „apie žemę“, jis ko gero rašo „apie žemės kainas Panevėžio rajone“ arba kad „ūkininkams

trūksta žemių ir jie perka brangiai net nederlingas žemes“. Rinkdamasis publikacijos „kampą“ žurnalistas nesąmoningai projektuoja mūsų požiūrį tam tikra linkme. Pavyzdžiui, „ūkininkams nepasisekė, nes jie turės dirbti nederlingas žemes“. Publikacija yra ne tik situacijos atspindys ar problemos analizė, bet ir žurnalistų vertybių, požiūrių bei pasirinkimų rezultatas. Daugiau informacijos apie tai pateikiama šios metodinės medžiagos pamokoje „Žiniasklaida ir tikrovė“.

Žiniasklaida ir bendruomenės

Filosofas Benedict Anderson teigė, kad laikraštis, pateikdamas naujienas, skirtas tik tam tikros konkrečios teritorijos žmonėms, sukuria bendrumo jausmą. Akivaizdus šios teorijos pavyzdys – praejusio amžiaus trečiajame dešimtmetyje JAV suklestėję bulvariniai laikraščiai. Jie ne tik atliko svarbų vaidmenį keičiant miesto gyventojų vertybes ir moralines normas, bet, dėl sąlyginai mažos kainos išsiplėtus skaitytojų ratui, tapo miestų visuomenės vienijusiu veiksmu. Žiniasklaidos priemonių sukurtas bendruomenės B. Anderson vadino „įsivaizduojamomis bendruomenėmis“ – tokomis, kuriose individai nepažįsta ir nėra matę vienas kito, bet jaučia vienas kito egzistavimą įsivaizduojamais ryšiais, kuriuos sukuria žiniasklaida.

Žiniasklaida ne tik formuoja visuomenės nuomonę ir darbotvarkę, bet ir jungia individus į bendruomenės pagal:

- *kalbą:* laikraštį ar naujienų portalą skaito tik žmonės, kurie moka tą kalbą.

Taigi, pavyzdžiui, lietuvių kalba parašytą naujieną perskaitys tik ta bendruomenė, kuri mokės lietuvių kalbą. Filosofo teigimu, tai yra prielaida kalbėti apie bendruomenę.

• **laiką:** B. Anderson taip pat kalba apie tai, kad gaudami pranešimą konkrečiu metu žmonės jaučiasi bendruomenės dalimi. Pavyzdžiui, tiesioginę transliaciją stebintys žmonės pasąmoningai jaučia, kad šiame renginyje dalyvauja ne tik jie, bet ir tūkstančiai kitų televizijos žiūrovų. Negana to, Jungtinėse Amerikos Valstijose tradicija skaityti rytinį laikraštį pusryčių metu taip pat laikoma būdu sukurti nematomus saitų tarp bendruomenės narių, mat būtent tą valandą didelė dalis šalies gyventojų pusryčiauja ir skaito tą patį laikraštį.

• **idėjas:** konkrečiai žmonių grupei sukurti „įsivaizduojamą“ bendruomenę reikalingos ir idėjos bei bendros problemos. Žiniasklaidos aktualizuojamos problemos suburia bendruomenės ieškoti sprendimo būdų, kovoti su jomis. Žiniasklaidos pateikiamos demokratijos, laisvės ir pan. idėjos taip pat buria jų šalininkus į „įsivaizduojamą bendruomenę“. Pavyzdžiui, rodant reportažą apie konkrečios markės automobiliams būdingą problemą labiau suklus tos markės automobilį turintys vairuotojai. Taigi susikurs įsivaizduojama šių vairuotojų bendruomenė. Sekdami politinių rinkimų rezultatus tampame didesnės (Lietuvos Respublikos) bendruomenės nariais, nes tai aktualu mums visiems.

Klasė: 9–10
Trukmė: 2 pamokos

Mokinių pasiekimai

1. Atsirinkti ir kritiškai vertinti informaciją, pateikiamą įvairiais informacijos kanalais (laikraščių, televizijos, radijo, interneto portalų, socialinių tinklų).

Mokymosi uždaviniai

1. Diskutuodami apie visuomenės pasitikėjimą žiniasklaida argumentuos visuomenės pasitikėjimo žiniasklaida naudą ir pavojus.
2. Analizuos ir palygins skirtinguose šaltiniuose pateikiamą informaciją.
3. Diskutuos, kokios problemos nagrinėjamos žiniasklaidoje ir koku aspektu jos pateikiamos.

MOKYMOSI VEIKLOS

1. Trumpa **diskusija**. Pamokos pradžioje mokiniams užduodami diskusiniai klausimai: *Kas lemia mūsų požiūrį į visuomenės problemas? Kodėl iš skirtingų šaltinių gauname skirtingą informaciją?* Mokytojas pristato 2 skaidrę (žr. 1 priedas. Medijų įtaka visuomenei) ir apibendrina mokinių atsakymus.

Diskusiniai klausimai mokiniams: *Ar pasitikite visais informacijos šaltiniais? Kuriais pasitikite labiau, o kuriais mažiau? Kodėl? Ar jums žurnalistai kelia pasitikėjimą? Kodėl?* Mokinių atsakymus mokytojas gali pakomentuoti ir apibendrinti remdamasis teorine medžiaga „Kodėl ne visais informacijos šaltiniais pasitikime vienodai?“ ir „Kodėl žurnalistai kelia pasitikėjimą?“ (3, 4 skaidrės, žr. 1 priedas. Medijų įtaka visuomenei).

2. Diskusija „**Didžiausios šiuolaikinės Lietuvos problemos**“ darbo grupėse. Grupėse padiskutuokite ir atsakykite į šiuos klausimus:

- Kokios yra didžiausios šiuolaikinės Lietuvos problemos? Sudarykite bent 10 problemų sąrašą.
- Su kuriomis iš šių problemų esate susidūrę asmeniškai?
- Kodėl įvardijote problemas, su kuriomis nebuvote susidūrę? Iš kur apie jas žinote?
- Ar žiniasklaida jungia individus į bendruomenes? (Šis klausimas pakomen-

tuojamas ir papildomas pristatant 8 skaidrę, išsamiau teorinės medžiagos dalyje „Žiniasklaida ir bendruomenės“, p. 5–6.)

Pristatymas ir apibendrinimas darbo grupėse.

3. Diskusija „**Visuomenės pasitikėjimas žiniasklaida. Gera ar blogai?**“. Mokymo metodas „Akademine kontraversija“ (žr. *Ugdymo metodai*). Mokiniai dirba su tekstu *Visuomenės pasitikėjimas žiniasklaida. Gera ar blogai?* (žr. *Teorinė medžiaga*), kuriame pateikiamos pozicijos „už“ ir „prieš“. Kiekvienas mokinys gauna vieną iš dviejų priešingų požiūrio taškų ir individualiai išsinagrinėja medžiagą bei pasirenkia argumentus savo požiūriui apginti. Šią užduotį galima atlikti poromis arba darbo grupėse. Vėliau vyksta skirtingas pozicijas turinčių porų ar grupių diskusija (žr. *Ugdymo metodai. Akademine kontraversija*).

4. Darbas poromis „**Tos pačios informacijos iš skirtingų šaltinių lyginimas**“. Mokymo metodas „Palyginimas ir sugretinimas“ (žr. *Ugdymo metodai*). Užduotis mokiniams: dviejuose skirtinguose naujienų portaluose rasti po vieną publikaciją, kuriose būtų rašoma ta pačia tema, ir jas palyginti remiantis 1 veiklos lape pateiktais analizės kriterijais bei užpildyti „Skrybėlės pavidalo palyginimo lentelę“ (1 veiklos lapas).

5. Diskusija darbo grupėse. Užduotis mokiniams: naujienų portale pasirinkti ir perskaityti vieną publikaciją. Diskusiniai klausimai: Ar gali ši problema būti nagrinėjama kitokiu kampu, aspektu? Pateikite pavyzdžių, koku.

6. Užduotis darbo grupėse. Mokiniai turėtų įsivaizduoti, kad jie tapo nacionalinės žiniasklaidos priemonės redaktoriais ir susitarti:

- Kokias 10 temų pavesite nagrinėti redakcijos žurnalistams?
- Kaip santykinai pasiskirstys šios naujienos: geros / blogos, rimtos / pramoginės, svarbios / įdomios, Lietuvos / užsienio?

VERTINIMAS

1. Užbaikite sakinį:

Apie žiniasklaidos įtaką visuomenės formavimui sužinojau....

2. Prisiminkite pamokantį indų pasakojimą apie šešis neregus, tyrinėjančius dramblių.

Vienas liečia dramblio šoną ir sako:

„Dramblys panašus į sieną“.

Kitas liečia iltį ir sako:

„Dramblys panašus į ietį“.

Trečias liečia straublį ir sako:

„Dramblys panašus į gyvatę“.

Ketvirtas liečia koją ir sako:

„Dramblys panašus į medį“.

Penktas liečia ausį ir sako:

„Dramblys panašus į vėduoklę“.

Šeštas liečia uodegą ir sako:

„Dramblys panašus į virvę“.

Užduotis: raskite ir argumentuokite sąsajas tarp šio pasakojimo ir visuomenės pasitikėjimu žurnalisto pateikta naujiena.

1 VEIKLOS LAPAS

Skirtingose publikacijose pateikiamos tos pačios informacijos *analizės kriterijai*:

1. Pagrindiniai faktai,
2. Detalės,
3. Nuomonės / vertinimai,
4. Požiūrio į situaciją / problemą kampas,
5. Nuotraukų turinys.

Skrybėlės pavidalo palyginimo lentelė

I publikacija	II publikacija
Skirtumai	

Panašumai